

Učiteljski TOVARIŠ.

List za šolo in dom.

Izhaja 1. in 15. vsakega meseca na celi poli. Cena mu je za celo leto 3 gold., za pol leta 1 gold. 50 kr. Spise in dopise prejema vredništvo; naročnino in oznanila pa prejema in razpošiljanje oskerbuje založništvo.

List 9.

V Ljubljani, 1. maja 1881.

Tečaj XXI.

Názorni nauk v drugem razredu ljudske šole.

6. Vaja.

V r t.

Ko sem vas zadnjič vprašal, kaj vidite v vaših navadno med hišami, rekli ste: Med hišami vidimo vrte, livade in polja. In prav ste odgovorili. A danes si hočemo nekoliko bolj natančno ogledati vrt, katerega vsi dobro poznate. Le pogledjte malo okolo hiše, in videli boste, da zadej za hišo je navadno vrt. Tvoji stariši imajo vrt; tvoji tudi. Vrt Jožkovih starišev je mnogo večji, nego li vrt Andrejčkovih starišev. Imamo tedaj velike in majhene vrtove.

Povédi mi ti, Matijček, kakšne rastline vidiš po vrteh? — Po vrteh raste solata, kumare, redkev, korenje, koleraba, ohrovt, grah, čebula, zelena, petršilj i. t. d. Vse take rastline, ki raste po vrteh, imenujemo povrtnino. Od nekaterih povrtnin jemó samo sad, od nekaterih peresa, in od nekaterih samo korenino. — Od katerih povrtnin jemó sad? od katerih peresa? od katerih korenino?

Poglejte, tukaj imam povrtnino! Kako se imenuje ta povrtnina? To je solata. Povedi mi ti Jožek, kakšne dele ima solata? Korenino in listje. — Kakšno je listje? Mesnato. — Kakšno ima barvo? Zeleno. — V kaj se zvija listje? V glavice. — Če glavice potipljimo, kakšne so? — Čimu ljudjé sejejo solato? Da jo jedó.

Kako imenujemo to povrtnino? To je kumara. Povédi mi, kakšne dele ima kumara! Korenino, peresa, cvet in sad. — Kakšen je sad? Debél in podolgasto-okroglast. — Kakšno barvo ima listje, kakšno sad? — Kakšno barvo ima cvetje? Rumeno. — Potegni z roko po listih

in povédi mi, kakšni so! Grapasti. — Potegni z roko po sadu in povédi mi, ali je gladek ali ni! Bradavičast. — Čimu sadé ljudjé kumare? Ker jih jedó. — Kako jih pripravljajo za jed?

Kakšna povrtnina je to? To je retkev. Kakšne dele ima retkev? — Kakšna je korenina? Okrogla. — Komu je korenina podobna? Repi. — Kakšno barva ima od zunaj? Črno ali sivkasto. — Kakšno barvo ima od znotraj? Belo. — Kakšnega okusa je korenina? Reznega. — Čimu sadé ljudje retkev?

Na ta način opisuje učitelj bolj znane povrtne rastline, ter povdarja posebno korenino, listje, cvet, sad in korist vsake rastline. Vsako rastlino naj učitelj v šolo prinese in jo otrokom v njenej pravej podobi razkaže. — Potem naj preide učitelj k ovočnemu drevju ter naj začne nekako tako-le:

Po nekaterih vrtilih vidimo tudi drevesa. Pri vas Francek jih uže imate. Povédi mi, kakšna drevesa rasto po vrtovih! Jablane, hruške, češplje, slive, češnje, višnje, breskve, smokve i. t. d.

Katere dele ima vsako drevo? Korenino, deblo in veje. — Kaj vidimo na vejah? Mladike, listje, cvet in sad (ovočje). — Kaj vidimo na deblu? Skorjo. — Kakšno listje ima jablana? Jajčasto-okroglo. Kakšno je ob kraji? Napiljeno. — Kakšno je od spodaj? Večjidel kosmato. — Kakšen je sad? Okrogel. — Kakšnega je okusa? Sladkega ali sladko-kiselkastega. — Kakšno barvo ima listje? Kakšno cvetje? Belorudečkasto. — Kakšno barvo ima sad? Rumeno, rudečo ali tudi zeleno. — Ako razrežemo jabolko, kaj najdemo v njem? Pečke. — Čimu sadé ljudjé jablane? Ker jedó jabolka presna in posušena. — Jabolka so prav dobra in zdrava jed. Po gozdih rasto tudi divja jabolka, ki je lesnike imenujemo. Sad od lesnik je nevžiten.

Po tem zgledu naj učitelj opiše tudi hruško, češpljo, slivo, češnjo i. t. d. — Sadje, ki ima koščice v sebi, imenuje se koščičasto sadje, recimo: češplja, sliva, češnja i. t. d.

Razven dreves in povrtnin nahajamo po vrteh tudi še druge rastline; recimo: rudeče grozdiče (ribezel), bodeče grozdiče, korun, peso, bob i. t. d.

Tudi cvetice rastejo po vrteh zaradi lepšega. Nu, Anička, povédi nam ti, kakšne cvetice imate pri vas na vrtu? Lilije, nageljne (klinčke), rožmarin, vijolice, solnčnice, rože i. t. d.

Vrt je večjidel razdeljen v gredé. Med gredami so stezice, da se lahko hodi, kadar je treba kak plevel izrovati. Nekatere stezé so prav ozke, nekatere so pa tudi široke, da lahko po dva človeka hodita po njih. Te poslednje imenujemo glavne stezé, óne druge pa postranske stezé ali pota. V nekaterih vrteh vidimo tudi uto. V uti stoji miza in klopi. Nekateri vrtili so ograjeni, da ne more živina vanje. Ograde so zidane ali lesene. Ako je ograda zidana, pravimo:

vrť je obzidan (z zidom obgrajen); ako je ograda lesena, pravimo: vrť ima plot.

Vrť tvojega očeta leži tikoma ceste, po katerej se živina góni na pašo. Ako bi prišla živina na vrť, to bi ne bilo tvojemu očetu ljubo. Kaj praviš, zakaj ne? Ker bi naredila mnogo kvare (škode). Da se kaj tacega ne more zgoditi, zato so vrťi ograjeni z zidom ali s plotom. Nekateri vrťi imajo živ plot. Kdo mi zna povedati, kaj je živ plot?

Po tacem in enacem razgovoru naj učitelj navéde nekoliko primernih prigovorov, naukov in uganek, ter naj pové tudi kako primérno povestico ali básen, kakor smo to užé pri poprejšnih vajah omenili. Tukaj naj dodam le nekoliko uganek, ki k današnji obravnavi spadajo. Kakor je bilo užé rečeno, učitelj bi moral imeti vedno pripravljenega gradiva, a da to doseže, treba mu je pridno čitati različne knjige ter si iz njih izpisovati take stvari, ki mu jih je v šoli pri podučevanju treba.

Uganke: Katera glava nima ne oči ne lic ne nosa? (Zelnata glava; solatina glava.) — Zeleno kakor travica, pa liže sol kakor kravica. Kaj je to? (Kumara, ko se naredi za solato.) — Poln vrť rumenih jag-njičev. Kaj je to? (Zrele kumare na vrtu.) — Belo je, a sir ni; repato je, a miš ni; sol liže a koza ni; grize, a pes ni. (Retkev.) — Starec je nad zemljo, a brada mu je v zemlji. (Čebula.) — Kdo z glavo na jednej nogi stoji? (Zelnata glava.) — Bela se rodí, zelena odraste, a rudeča v grob pade. Kaj je to? (Črešnja.) — Najpred belo kakor sneg, potlej zeleno kakor trava, potem rudeče kakor kri, otrokom prav dobro diši; kaj je to? (Črešnja.) — Kdo ne jé češpelj, ne sliv, ne jabolk? (Kdor jih nima.) — Kdaj so črešnje najboljši? (Kadar so v ustih.)

Kar se tiče pripovedek, ki k tej obravnavi spadajo, imamo jih veliko število, le poiskati jih je treba po različnih slovenskih knjigah, in to, kar je najboljšega, naj si učitelj izbere. Meni bi se naslednja povestnica zdela prav primérna:

Neka marljiva mati so imeli na vrtu vsakovrstno povrtuino. Necessa dné rekó svojej hčerki: „Lizika, poglédi tukaj na spodnjej stráni zeljnega lista ta-le majhena, rumena zrnica. To so jajčka, iz katerih se izvalé gosénice, ki zelje in ohrovť objédajo. Takój danes popóludne preišči vsak listek in pokončaj jajčka, da bode naše zelje lepo in nepoškodovano ostalo.“

Lizika si misli, da je k temu delu še dovolj časa, ter naposled čisto pozabi, kar so jej mati rekli. Mati so nekoliko tednov bolehalí in niso mogli na vrť. Ko pa ozdravijo, primejo Liziko za rokó in jo peljejo k zelju, ali glej! — gosénice so vse zelje obrale takó, da ni bilo družega viditi nego steblica in golo rebrovje objedenih listov. Prestrašena in osramoténa deklica se razjoka nad svojo nemarnostjo. A mati jej rekó: „Stori, kar se danes lahko stori, koj danes, in nikoli ne odlašaj na jutri.“

Tacih povestic je v „Krištofa Šmida sto malih pripovedek“ precejšno število: N. pr.: Cvetlice; Črešnje; Hruške; Jablana; Retkev; Velika zelnata glava in dr.

C.

France Malavašič.

Bahlo naj te ruša krije,
Spavaj dragi brat sladko;
Luč nebeška naj ti sije,
Mir in pokoj naj ti bo!

Tako pričinja v „Novicah“ 1863 (l. 42. 43 in po nemški v Triglavu) vže ranjki J. Kosmač o svojem pokojnem prijatelju „življenjepisne črtice“, v katerih našteva tudi spise njegove.

Rodil se je France Malavašič 18. avg. 1818 v Ljubljani, v predmestju Gradišču; hodil le-tu v normalne in latinske šole, v katerih sta se zanj nekoliko bolj zanimala profesorja Fr. Heinrich pa L. Martinak; l. 1839 je osmošolec poslušal o slovenščini prof. Fr. Metelkov nauk, l. 1841—43 v Gradcu pravoslovje; l. 1843 pa ga v Ljubljano izvabijo „Novice“, katerim je bil, kakor same pravijo, domoljubni mož in dobroznani pisatelj od prvega začetka noter do zadnjega dneva neutrudljiv pomočnik. Vstopivši v zdravniško šolo postane ranocelnik ali vráč, in l. 1847 za Metelkom pri deželnem poglavarstvu prelagatelj vladnih postav in ukazov za Kranjsko deželo, kar je ostal do smrti 28. jan. 1863. Na grobu so mu peli čitalniški pevci, in prijatli njegovi so djansko pokazali, da so cenili delavnost rajnega na domačem polji itd. — „Da je bil Malavašič izvrsten pesnik, mi ni treba posebej praviti, piše Kosmač („Novic.“ 1863 str. 347), dovolj je, da ga pesmi pojó, pa le škoda, da jih je precej nenatisnjenih že pred smrtjo nekemu Slovanu, vdova njegova méni, nekemu Hrvatú, posodil, od katerih pa zdaj ni sluha ne duha“.

Vzbujevan v latinskih šolah nekaj po „Krajnski Čbelici“, nekaj po omenjenih učiteljih je jel Malavašič popevati čim dalje tem glasneje v jeziku nemškem in slovenskem — nazivaje se „Milko ali Prostoslav Milko“. Perva znana pesmica njegova nahaja se v „Illyr. Bl.“ 1838 Nr. 17: „An Dr. Prefhérn. Veranlasst durch sein Sonnett im „Illyr. Bl.“ Nr. 14 (An die Slowenen, die in deutscher Sprache dichten)“, kjer spoznava, da so dotlej Slovenci, brez mojstra-pevca, brez pravega vodnika, obračali se drugam, a da odslej hočemo za teboj, za Prešernom, kteremu torej v zadnji kritici navdušeno kliče:

Fleug uns, o Lieblich heimischer Camöne!
Vorán mit liederreichen Adlerschwíngen,
Und folgend wollen wir, gleich Dir, dann singen!

Milko.